

УДК 792.028.3 : 378.147

Тополевський В. Ю.

Харківська державна академія культури

ПОТЕНЦІАЛ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗДОБУТОК ТЕАТРАЛЬНОЇ ШКОЛИ ВНЗ

Тополевський В. Ю. Потенціал педагогічної діяльності як здобуток театральної школи ВНЗ. Окреслюються проблеми фахової підготовки майбутніх акторів у сучасних умовах. Висвітлюється роль педагога-майстра у вихованні акторів нової формації. Встановлено, що адміністраціям ВНЗ та галузевим організаціям творчого навчання добре відомо про те, що не вистачає здібних творчих педагогів курсу «Майстерність актора». У той час як традиційні форми та засоби інститутів та університетів втрачають актуальність, тому більш уваги приділяється підготовці студентів в комерційних структурах. Існує спільна тенденція використання комерційних підходів, але не пошук обдарованих, талановитих, з індивідуальними здібностями абітурієнтів. Виокреслюються проблеми професійної підготовки майбутніх акторів в сучасних умовах. Висвітлюється роль Педагога-майстра у вихованні акторів нової формації.

Ключові слова: освіта, творчі здібності, педагогічна цілеспрямованість, навчальний процес.

Тополевский В. Ю. Потенциал педагогической деятельности как достижение театральной школы ВУЗов. Очерчиваются проблемы профессиональной подготовки будущих актеров в современных условиях. Освещается роль педагога-мастера в воспитании актеров новой формации. Установлено, что администрациям вузов и отраслевым организациям творческого обучения хорошо известно о том, что не хватает способных творческих педагогов курса «Мастерство актера». В то время как традиционные формы и средства институтов и университетов теряют актуальность, поэтому больше внимания уделяется подготовке студентов в коммерческих структурах. Существует общая тенденция использования коммерческих подходов, но не поиск одаренных, талантливых, с индивидуальными способностями абитуриентов. Выделяются проблемы профессиональной подготовки будущих актеров в современных условиях. Освещается роль Педагога-мастера в воспитании актеров новой формации.

Ключевые слова: образование, творческие способности, педагогическая целенаправленность, учебный процесс.

Topolevskii V. Potential of the pedagogical activities as an achievement of the theatre school of the university. The aim of this paper is to examine the state of the teaching of the course of acting for the students of the universities of culture and arts as well as the development of their individual skills within the training period.

Research methodology. The author has examined and analyzed twelve key publications concerning the subject of the research (survey of the reports, scientific papers and conference abstracts). The theorists and practitioners of the Ukrainian drama school have paid special attention to the investigation of the issue of the creative education of actors.

Results. It has been found that administration authorities of higher education institutions and the brunch departments of the creative education are well aware of the lack of capable, creative teachers for the course of acting. While the traditional forms and methods of institutions and universities are losing popularity, more and more attention is paid to the training of students on a commercial basis. There is a certain tendency to use a commercial approach rather than search for the gifted and talented persons among those entering the universities. The paper focuses on the problems of the professional training of the future actors under present-day conditions. The author highlights the role of the teacher-master in the training of actors of the new formation.

Novelty. The paper deals with the alternative ways of teaching acting skills to creative and gifted students the while maintaining their individuality.

The practical significance. Ukrainian theater school teachers may find the information contained in this paper useful for developing a new strategy of training acting skills in the universities of culture and arts. The specific character of training in universities of culture and art is the core organizing principle of the social subsystem "education-art-science", subject or discipline organized knowledge. The credit-modular structure of training emphasizes one's own specific subject oriented professional knowledge (acting skills). The question itself identifies different than today's structured educational process, shifting the focus from subject or discipline organized knowledge to the development of communication in which students get master's help according to the self-improvement credits, in other words, relevance is in specific assistance and establishing harmonious interrelation Master — student — co-creators.

The professional tactics of the instructor will facilitate the implementation of more qualitative pedagogical control, the primary purpose of which is forming influence on the education process through the establishment of feedback between students and teacher and obtaining final results of training as well as providing profound mastering the specific character of philosophical comprehension of reality, formation of high ideological and methodological culture of future performers (specialists).

Human personality is formed and developed constantly and continuously from birth throughout life. And it is this objective regularity that causes the necessity of life long learning and pedagogical education of youth according to the life stages and challenges of time.

University educational process should be directed to the formation of methodological culture of students,

education of personalities capable of self-education and self-development, creative use of knowledge and its improvement throughout their lives, who feel confident in the new social conditions of education and are able to self-fulfillment on the basis of the acquired knowledge. The new conditions and challenges facing the higher school need to establish a new concept of pedagogical education the main objective of which is to develop the creative independent personality.

Постановка проблеми. Специфіка викладання у творчому ВУЗі є центральним організуючим початком соціальної підсистеми «освіта↔творчість↔наука», предметно або дисциплінарно організоване знання. Структура кредитно-модульного навчання підкреслює організацію власних специфічних предметно-професійних знань (акторська майстерність). Сама постановка питання визначає інакше, ніж сьогоднішній структурований виховний процес, зміщуючи акцент з предметно-дисциплінарних знань на розвиток спілкування, в якому студент отримує допомогу майстра за кредитами самоудосконалення, інакше кажучи, актуальність полягає у конкретизації допомоги та їх становленні гармонічного взаємозв'язку: Майстер↔студент↔взаємомітці.

Людина як особистість формується і розвивається постійно і безперервно від народження, упродовж усього життя. І саме ця об'єктивна закономірність зумовлює необхідність безперервної освіти і педагогічного виховання молоді згідно з її життєвими етапами і вимогами часу.

Освітній вузівський процес повинен спрямовуватися на формування методологічної культури студента, виховання особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, творчого використання знань і оновлення їх протягом усього життя, впевнено почуватися в нових суспільних умовах виховання, самореалізуватися на основі здобутих знань у ВНЗ.

Нові умови і завдання, які стоять перед вищою школою потребують створення нової концепції педагогічного виховання, основна мета якої формування творчої самостійної особистості.

Актуальність теми. Театральне мистецтво, яке має давню історію, упродовж століть було єдиним видом громадського видовища. Нині ж з театром конкурують технічні гіганти століття — інтернет, кіно 3D і телебачення, радіо та масове мистецтво естради, балет на льоду й спортивні змагання-свята. Шоу-програми назавжди позбавили театр монополії єдиного виду публічного мистецтва. Завдячуючи чому театр існує понині і витримує естетичну конкуренцію?

Аналіз досліджень та публікацій. Перший пов'язаний з тим, що в мистецтві театру нове народжується на межі різних художніх течій, у результаті синтезу колись суперечливих принципів. Конкретика співіснування художніх течій, дози взаємних «ін'єкцій» у кожному випадку свої,

неповторні, становлять предмет соціального мистецтвознавчого аналізу. При цьому життєздатність нового, створеного в результаті синтезу традиційних форм, завжди залежить від відповідності історично зумовлених, глибинних особливостей.

Театральне мистецтво ніби передчувало зустріч з кіно, телебаченням та інтернетом і заздалегідь до неї готувалося. На провідну роль воно висунуло постать педагога-майстра, без якого театр існував дві тисячі років. Саме режисери та їхнє мистецтво поповнили художні можливості й засоби театру. Нинішній стан режисури історично зумовлений багатьма суспільно-історичними й естетичними причинами. Важливо лише відзначити незаперечний факт: головну роль у театрі відіграє режисер-педагог, як слушно зазначав радянський режисер Г. Товстоногов: «Наше століття — це століття атома і режисури».

Мета статті. Визначити стан викладання курсу «Майстерність актора» для студентів творчих вищих навчальних закладів, а також розвитку індивідуальних здібностей у процесі навчання.

Виклад основного матеріалу. Теоретично зрозуміло, що манера акторської гри, професійні навички, система цінностей театрального мистецтва мали змінитися. Однак простежити ці зміни протягом нетривалого часу надто складно: нове — і при цьому художньо переконливе — сприймається як закономірне, природне. Та й самі зміни у викладанні акторського мистецтва не настільки очевидні, як, наприклад, у манері гри акторів. Відмінність між манерами акторського виконання наочно виявляється лише під час перегляду старих фільмів. Навіть гра колись видатних майстрів, яка зворушувала глядача до сліз, нині сприймається як неправдива, надмірно афектована, пристрасті — перебільшеними, навіть гротесковими, а жести — умовними. Складніший стан справ з розвитком художніх форм викладання, особливо технологічних прийомів, які оновлюються й удосконалюються, відповідно до вимог театрального мистецтва. Можна стверджувати, що зміна й урізноманітнення виразних можливостей будь-якого мистецтва, зокрема акторського, пов'язані з ускладненням громадського життя людини, інтенсивністю її духовної діяльності, упровадженням прийомів, методів художнього, уявного досягнення світу. Художньо-творча правда досягається не єдиним визначеним засобом, а безліччю форм, способів і прийомів. Цей естетичний закон сприяє синтезу різних творчих систем, які у своєму чистому вигляді існують історично стислий час, активно взаємодіючи зі, здавалося б, полярними художніми системами. Новий реалізм виховання ґрунтувався на новій кредитно-модульній системі. Історичний підсумок пошуків викладання майстерності актора, домінуючою складовою якого був досвід педагогів, прихильників класичного виховання, полягав у тому, що був створений особливий стиль психологічного-педагогічного підходу до студентів,

з його соціальним аналізом і глибокою увагою до стану та душі майбутнього актора. Це відповідало загальній гуманістичній природі педагогіки, чого й потребувало українське суспільство. Гуманістичний пафос захисту студента, класовий аналіз історії, творчий підхід до виховання, з урахуванням усього комплексу ідей педагога-майстра — основні складові колективної праці українських педагогів, які успадковує нинішнє покоління.

Термінологічна плутанина не повинна перешкоджати зрозуміти, що йдеться не про ту умовність театральної термінології, яка йому притаманна (студент домовляється з педагогом приймати його мову і терміни за реальність), а ту, яка дозволяє педагогові оперувати метафористичним, образним, умовним прийомом, передусім про подолання впливу того стилю викладання театального мистецтва, який базувався на догматичних поняттях і принципах старої російської театральної школи, що культивували театр у формах «самого життя». Творчі ВНЗ засвідчили життєздатність з незаперечною творчо-виховною силою й глибиною. Обставини зумовили приватне існування театральних шкіл, студій і театрів, їх взаємодію з кіно, телебаченням, інтернетом та іншими масовими видами сучасного навчання акторів театального мистецтва, визначаючи для ВНЗ власний естетично самобутній творчо-виховний розвиток. При цьому відбувся інтенсивний процес взаємодії, взаємозбагачення театру і ВНЗ. Проблема творчого виховання потребувала вирішення численних питань, світоглядних, образотворчих, організаційних.

Педагог у нових історичних умовах виконував роль ідейного лідера ВНЗ, від якого безпосередньо залежали зміст творчості, кінцева мета — становлення майбутнього актора. Він ставав і одноосібним організатором театального процесу, підпорядковуючи своїй художній волі всі інші компоненти мистецтва.

Говорячи про педагогічне мистецтво останніх двох десятиліть, не можна не відзначити, що в ХДАК підтримують давні традиції, набувають розвитку мотиви, що виникли порівняно недавно. Поза історичною перспективою не можна правильно оцінити здійснене українськими педагогами в останні роки, зрозуміти співвідношення різних напрямів викладання (В. Айзенштат, В. Гужва та ін.). При всій складності і специфічності, мистецтво викладання, театральне зокрема, нерозривно пов'язане з громадською, практикою, реальним соціальним рівнем розвитку суспільства. Склалася нові форми людського соціуму, нова історична спільність людей — український народ. Цьому соціально-політичному підсумку відповідає і розвиток театального мистецтва реалізму, яке саме в ці роки долає історично зумовлені труднощі, звільнившись від застарілих поглядів і концепцій. Завершилося формування єдиної багатонаціональної культури.

У єднанні сучасного та класичного міститься загальнокультурний і театральний сенс. Художня культура українського суспільства успадковує провідні, демократичні традиції культури минулого, використовує її реалістичні принципи та педагогічні досягнення. Йдеться не про реставрацію старих прийомів, а про творче використання традицій класичної педагогіки і театру стосовно суспільній практиці сьогодення та сучасного театального мистецтва. Тому робота над класичним вихованням висуває до педагога складні і специфічні завдання та вимоги. У навчальних планах та робочих програмах вітчизняних та зарубіжних навчальних закладів неодмінно наявні свої стиль та методологія викладання. Можна зазначити, що вищі школи театального мистецтва потребують звернення до класики, долучення театрів і студентів до духовних цінностей світового мистецтва, ставлення до класичного навчання мистецтва не тільки як до художнього, але й активного учасника нинішнього життя. Класика і сучасність, художня мова класики і сучасні форми театру, неповторність творчої природи автора й індивідуальність педагога-майстра — це основні складові, що зумовлюють розвиток педагогіки театального мистецтва у ВНЗ. Можна зазначити, що власне педагогічні ідеї найчіткіше проявляються саме в трактуванні класики педагогіки, оскільки нині ставлення викладача до старої театральної школи й авторського стилю тією чи іншою мірою суперечать сформованій традиції викладання. Педагог-майстер неодноразово допомагав акторському мистецтву знайти нові виразні можливості, вдосконалювати інструменти мистецтва. В історії акторського мистецтва велике значення мали принципи Є. Б. Вахтангова і О. Д. Попова, методи М. П. Охлопкова і М. Чехова, особливо ідеї К. С. Станіславського, останнє відкриття котрого, так званий метод дієвого аналізу, практично розробили і застосували такі відомі майстри режисури, як М. О. Кнебель, А. О. Гончаров, З. Я. Корогодський та ін.

Нині психолого-педагогічний процес дедалі активніше використовується в театрі, співіснує з конструктивним принципом, який розвинуто в працях педагогів-майстрів. Це питання вирішувалося в різних театральних школах та ВНЗ, педагогічних системах індивідуально. Розвивається і «система» К. С. Станіславського, яка відкрила об'єктивні закономірності акторського мистецтва. Нині розробляють і застосовують його останнє відкриття — «метод дієвого аналізу». Педагоги привносять дещо своє, що не суперечить означеному методу, оскільки ніщо в мистецтві не існує абстрактно, поза індивідуальністю викладача. Складність «життя людського духу», увесь комплекс найскладніших психологічних переживань, значне напруження думки можна відтворити на сцені через найпростішу партитуру фізичних дій, реалізувати в елементарних фізичних проявах. Розроблена

К. С. Станіславським теорія виховання акторської творчості поглиблювалася, вдосконалювалася і видозмінювалася безпосередньо у взаємодії з практикою. Емоція, почуття — похідне. Якщо студент намагається апелювати до емоції, він неминуче приходить до штампу, оскільки несвідоме викликає тільки банальне, тривіальне зображення будь-якого почуття...

Педагог, здійснюючи керівництво майбутніми акторами, повністю відповідальний за кожного з них, їх громадянську позицію, суспільну спрямованість, за те, наскільки глибоко і точно відображаються в мистецтві творча зрілість, рівень відповідальності в суспільстві. Питання естетичного виховання актора мистецтва набули вельми важливого і переважно нового змісту театральної практики виховання, теоретичних дискусій виробилися і визначилися розвивалося реалістичне мистецтво українського театру, який відзначається справжнім творчим різноманіттям. Найбільший суспільний резонанс мали вистави, в яких правда життя була зображена в її справжньому багатстві, складності, глибині. Тенденції до безконфліктного мистецтва та прикрашення викликали, зазвичай, серйозну критику, зокрема копіювання життя, спроби представити на сцені не образне відображення життя, а її дзеркальний зліпок, «потік життя», в якому не виокремлені провідні мотиви.

Художнє багатство українського театального мистецтва створювалося колективними зусиллями драматургів, режисерів, артистів, художників, усіх, хто присвятив своє життя сцені. Останні роки урізноманітнили і розвинули всі основні лінії театального мистецтва:

- зміцнилися зв'язки сцени і дійсності, реальні проблеми життя посіли центральне місце, сучасник став її головним героєм;
- мистецтво реалізму відповіло на складні ідейні, філософські, громадянські, моральні питання часу;
- урізноманітнено образну природу.

Старе мистецтво сцени продовжувало бути джерелом художніх ідей для молодих побратимів — кіно і телебачення.

В етюді, наприклад, немає життєвої точності, але є художня істинність, оскільки етюд — завжди розгорнута метафора. Завдяки цій властивості людського мислення існує метафоричність мистецтва, здатного відтворити художню правду за допомогою безпосереднього зображення реальності, а метафоричним засобом. Театральне мистецтво використовує цей спосіб створення образу часто й успішно, долучаючи до художньої системи уяву глядача. Глядач не вірить, звичайно, що артист, котрий грає Отелло, дійсно задушить актрису-Дездемону, але сприймає художню істинність почуттів, які спричинили цю трагічну ситуацію. Активна участь глядачів, сила їх уяви, здатність до співпереживання є обов'язковими в театрі. Вистава як твір мистецт-

ва створюється на очах у глядачів — це унікальна і надзвичайно важлива особливість театального мистецтва, яка визначає його закономірності, саму його творчу природу. «Ця публічність творчості є безцінною властивістю театру», — зазначає театральний режисер Ю. А. Завадський.

У першому семестрі навчання актора технічним завданням є вивчення елементів системи К. С. Станіславського, робота над правильним внутрішнім сценічним самопочуттям та поведінкою на сцені. Майбутній актор на сцені має мислити, діяти за законами реального світу.

Театр потребує фахівців, котрі цікавляться сучасною культурою та здатні втілити її в практику мистецтва, розуміють проблеми розвитку театального мистецтва, вміють спілкуватися з акторами. Подальше підвищення рівня підготовки актора потребує науково обґрунтованого підходу: «Мистецтво виховання має ту особистість, що майже усім воно здається справою знайомою і зрозумілою, але іншим навіть справою легкою, і тим зрозуміліше і легше здається воно, чим менш людина з ним ознайомлена, теоретично та практично».

Педагогіка театального мистецтва є специфічною, її предмет — особливим. Останнім часом бракує найважливіших праць фахівців та педагогів вищої школи, що позначається на науковому цензі школи театального мистецтва. Зруйновані вертикаль підвищення кваліфікації, творчі лабораторії театральних педагогів. Теоретичні та практичні проблеми навчання і виховання студентів театального мистецтва потребують базового, наукового дослідження. Останнім часом надруковані окремі статі з питань педагогіки театального мистецтва вищої школи: О. І. Безгіна, А. Г. Лягушенко, С. В. Никітіна та ін.

Театральна школа — це складна система, в якій взаємодіють численні фактори навчання. Головне — зміст навчання, навчальна діяльність педагога-майстра та навчально-пізнавальні прагнення студентів. Для студентів ВНЗ — творче здобуття знань, творче вирішення життєвих проблем та проблем науки й мистецтва. Безперервне навчання, постійне вдосконалення працюючого фахівця — необхідність, шлях пізнання.

Методика використання практичних занять у спецаудиторіях та студентських театрах актуалізує два головні завдання: набуття вмінь та навичок, необхідних для вирішення практичних завдань формування майбутнього актора. Педагог має вирішувати теоретичні та практичні завдання індивідуально, відповідно до здібностей майбутнього фахівця. У повсякденній практиці підготовка студента складається переважно з різних вправ, тренінгів, практикумів, але головна мета педагога — уміння творчо використовувати теоретичні знання на практиці.

Важливим питанням підвищення інтелектуального рівня в професійному напрямі

практичних занять є проблема надання практикумам, тренінгам, творчим лабораторіям індивідуально-пошукової діяльності, творчого та наукового викладання предмета, основою яких має бути єдина педагогічна ідея формування майбутнього фахівця.

Висновок. Важливо зосередити увагу на міжпредметних зв'язках на кафедрах театального мистецтва та режисури, факультетах теле,- кіномистецтва, відпрацювати структурно-логістичну мапу, де узгоджуються не тільки зміст програмного матеріалу, але і види навчальних завдань студентів. Слід планувати та проводити практичні заняття таким чином, щоб зацікавлювати студентів можливістю поглиблення знань у театральному мистецтві. На сценічному майданчику студент реалізує теоретичні знання та індивідуальну творчість, удосконалюючи інтелектуальні вміння та навички. Практичні методи навчання у вищій школі — головний засіб багатогранного формування молодого фахівця.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з формуванням акторської майстерності майбутніх діячів театального мистецтва.

Література:

1. В мире театрального искусства: учеб. пособ. / [под. ред. Н. Павловой]. — М.: ВТО, 1972. — 315 с.
2. Клименко В. Ваш вихід, панове, або Акторська майстерність для початківців / В. Клименко, В. Буток. — К.: Таксон, 2002. — 236 с.
3. Кузина Е. Энергия актера: миф и практика / Е. Кузина // Театральная жизнь. — 2008. — № 3. — С. 66–68.
4. Резникович М. Театр времен. Жизнь театра: в 2-х кн. / М. Резникович. — К.: Альтпрес, 2001. — Кн. 1: Театр времен. — 384 с. — Кн. 2: Жизнь театра. — 368 с.
5. Соснова М. Искусство актера: учеб. пособ. для вузов / М. Соснова. — М.: Академ. проект; Трикса, 2008. — 432 с.
6. Станиславский К. С. Собр. соч.: в 8-ми т. / К. С. Станиславский. — М.: Искусство, 1955. — Т. 3: Работа актера над собой. — 503 с.
7. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания / К. Д. Ушинский // Собр. соч. — Т. 8. — М.: Изд-во АПН РСФСР, 1950. — С. 11.